

УДК: 376-056.264-053.4

DOI 10.32626/2413-2578.2025-26.20-36

ВЕРЖИХОВСЬКА Олена

кандидат педагогічних наук, професор
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID ID 0000–0001–9342–0896

БУНЬОВСЬКА Анна

здобувачка вищої освіти заочної форми навчання
ОП Спеціальна освіта (Логопедія),
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID ID 0009–0002–3378–2718

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ IV РІВНЯ

Анотація. У статті показано практичне вивчення та формування мовленнєвої компетентності у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення IV рівня. Виокремлено три ключові компоненти для емпіричного аналізу цього процесу: когнітивно-спрямований, орієнтовно-емоційний та практично-дійовий. Когнітивно-спрямований компонент дав змогу з'ясувати рівень сформованості у дітей знань про значення мовлення у спілкуванні, словникового запасу, граматичних конструкцій, а також умінь використовувати вербальні та невербальні засоби у міжособистісній взаємодії. Було встановлено, що діти із загальним недорозвиненням мовлення IV рівня значно відстають від ровесників із нормотиповим розвитком за цими показниками, характеризуються обмеженим словником та частими граматичними помилками. Орієнтовно-емоційний компонент дозволив уточнити рівень сформованості у дошкільників емоційно-комунікативних умінь: здатності виражати власні почуття, розуміти емоції партнерів, ініціювати спілкування, виявляти інтерес до комунікативної взаємодії. Результати показали, що діти із загальним недорозвиненням мовлення IV рівня менш емоційно

відкриті, часто уникають мовленнєвих контактів або потребують допомоги дорослого для їх підтримання. Практично-дійовий компонент дав можливість оцінити уміння дошкільників застосовувати мовлення у побутових, ігрових та навчальних ситуаціях, а також у процесі соціальної адаптації. Було виявлено, що у дітей із загальним недорозвиненням мовлення IV рівня цей компонент недостатньо розвинений: вони мають труднощі у самостійному веденні діалогу, створенні розгорнутих висловлювань, побудові монологічного та діалогічного мовлення. У процесі порівняння результатів було з'ясовано, що більшість дітей із нормотиповим розвитком демонструють високий рівень сформованості мовленнєвої компетентності (65,5%), тоді як у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення IV рівня переважає середній (40,75%) та низький (54,75%) рівень. Методика формування мовленнєвої компетентності передбачала розвиток когнітивних умінь, становлення емоційно-комунікативних навичок, а також формування практично-дійових умінь. Підсумком дослідження є розробка психолого-педагогічних умов розвитку мовленнєвої компетентності у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення IV рівня, які враховують усі виокремлені компоненти та показники. Запропонована система психолого-педагогічного забезпечення сприятиме ефективному формуванню мовленнєвої компетентності, підвищенню рівня соціальної адаптації та успішній інтеграції дітей у середовище однолітків.

Ключові слова: мовленнєва компетентність, дошкільники, загальне недорозвинення мовлення, когнітивний компонент, емоційний компонент, практично-дійовий компонент, психолого-педагогічні умови.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Формування мовленнєвої компетентності є одним із ключових чинників становлення особистості дитини та її успішної інтеграції у соціум. Для повноцінної комунікації та взаємодії з ровесниками й дорослими необхідно мати достатньо сформований словниковий запас, граматично правильне мовлення, уміння виражати власні емоції та почуття, а також навички практичного використання мовлення у різних видах діяльності. Особливої актуальності ця проблема набуває у роботі з дітьми старшого дошкільного віку із

загальним недорозвиненням мовлення (далі ЗНМ) IV рівня, оскільки системні порушення мовлення ускладнюють їхній когнітивний розвиток, процес соціалізації та адаптацію у колективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психолого–педагогічній літературі поняття мовленнєвої компетентності розглядається як багатокомпонентне утворення, що поєднує когнітивні, емоційні та діяльнісно-практичні складові (Черезова, 2005). Науковці підкреслюють, що розвиток мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) має системний характер і потребує цілеспрямованої корекційно–розвивальної роботи.

Дослідження Л. Андрусишиної (2017), Н. Бондаренко (2014) та І. Гайдаржи (2019) акцентують на психологічних і психолінгвістичних механізмах ЗНМ, ролі ігрової діяльності у формуванні мовленнєвих структур. Вагомим є внесок Ю. Богачук (2015), яка розглянула теоретико-методологічні засади розвитку мовлення засобами художньої літератури, що підтверджує значення культурного контексту для збагачення словника.

У працях І. Баранець та Н. Пахомової (2020), а також І. Марченко та А. Швалюк (2015) висвітлено специфіку комунікативних умінь і мовленнєвої активності дітей дошкільного віку із ЗНМ, що дозволяє простежити взаємозв'язок мовленнєвої компетентності з соціальною адаптацією. Значну увагу методичним аспектам формування описових і граматичних умінь приділяють О. Мілевська, І. Молошна, О. Ласточкіна (2016), Н. П'яткова (2017).

Вагомими є праці В. Левицького та С. Коноплястої, Т. Сак (2010), які розкривають питання логопсихології та формування лексико-граматичної сторони мовлення. Дослідження Ю. Рібцун (2010) доводять важливість організації предметно–розвивального середовища у логопедичних групах для стимуляції мовленнєвої активності. Окрему увагу приділено діагностиці та корекції ЗНМ у працях Л. Трофименко (2004; 2014), де визначено основні напрями формування лексико–граматичної сторони мовлення та систематизовано методичні підходи до логопедичної роботи.

Загалом, аналіз наукових джерел засвідчує, що формування мовленнєвої компетентності у дітей із ЗНМ IV рівня є комплексним процесом, який передбачає поєднання психолінгвістичних, когнітивних, емоційно-мотиваційних і соціально-комунікативних аспектів. Науковці наголошують на необхідності створення спеціально організованого освітнього середовища, що поєднує індивідуальні та

групові методи роботи, інтегрує мовленнєві завдання у різні види дитячої діяльності та забезпечує умови для успішної соціалізації дошкільників.

Мета статті полягає у визначенні та аналізі теоретико-методологічних і практичних аспектів формування мовленнєвої компетентності у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення IV рівня.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У науковій літературі мовленнєва компетентність трактується як складне інтегративне утворення, що поєднує когнітивний, емоційний та діяльнісний компоненти [1; 16]. Вона охоплює не лише засвоєння мовної системи – фонетики, лексики, граматики, – але й уміння застосовувати мовлення як інструмент спілкування, пізнання, регуляції поведінки, впливу та самовираження. Згідно з Л. Андрусішиною, мовленнєва компетентність визначає здатність дитини орієнтуватися в різних комунікативних ситуаціях і забезпечує основу її соціалізації [2].

Практичний аспект поняття проявляється у здатності дитини: будувати монологічне, діалогічне та зв'язне мовлення; добирати мовленнєві засоби відповідно до ситуації; виражати та розуміти емоційні стани співрозмовника; використовувати мовлення в різних видах діяльності – ігровій, навчальній, побутовій [2; 3].

Таким чином, мовленнєва компетентність – це не лише сукупність знань, а й діяльнісна навичка, яка інтегрує пізнавальний та емоційно-комунікативний розвиток і виступає базовою умовою включення дитини у суспільні відносини [1].

Становлення мовленнєвої компетентності відбувається поетапно й пов'язане з розвитком пізнавальних процесів, уваги, пам'яті та мислення [1; 12]. Важливу роль відіграє зона найближчого розвитку, оскільки саме в умовах цілеспрямованої допомоги дорослого дитина засвоює нові мовленнєві засоби й поступово оволодіває комунікативними навичками [12]. Наступність формування психічних функцій дозволяє поступово переходити від окремих мовленнєвих дій до зв'язного висловлювання, формування комунікативних умінь і соціально значущої поведінки [12].

У дітей із ЗНМ IV рівня наявні системні порушення всіх сторін мовленнєвої діяльності. Лексичний компонент характеризується обмеженим словниковим запасом і неточністю у вживанні слів [6; 9;

11]. Граматичний – спрощеними конструкціями та численними аграматизмами [9; 10]. Фонетико-фонематичний компонент виявляється у слабкому розвитку фонематичного слуху та спотворенні звуковимови [15]. Просодичний – у труднощах темпо-ритмічної організації й інтонаційного оформлення висловлювань [5; 7].

Такі порушення зумовлюють труднощі у вираженні власних думок, бідність монологічного та діалогічного мовлення, недостатність емоційного вираження. Як зазначає Ю. Богачук, діти часто уникають комунікації, демонструють низьку мовленнєву активність, що негативно позначається на соціалізації та готовності до навчання [5].

Окремі автори (І. Гайдаржи, І. Марченко, А. Швалюк) наголошують на важливості емоційно-мотиваційної сфери: відсутність внутрішньої потреби у спілкуванні значно ускладнює процес формування мовленнєвих умінь [4; 7]. Тому розвиток комунікативної мотивації – бажання висловлювати почуття, ініціювати діалог та підтримувати його – є важливою умовою ефективного формування мовленнєвої компетентності.

Згідно з дослідженнями Н. Бондаренко, І. Баранець, Н. Пахомової та ін., у дітей із ЗНМ IV рівня простежується чітка залежність між рівнем сформованості мовленнєвої компетентності та особливостями психофізіологічного розвитку [3; 6]. Недостатня зрілість вищих психічних функцій і специфічні нейропсихологічні порушення значно знижують можливості мовленнєвої діяльності та соціальної адаптації.

Отже, мовленнєва компетентність виступає ключовим психолого–педагогічним показником, що визначає готовність дитини до навчання і життя в суспільстві. Недостатня її сформованість у старших дошкільників із ЗНМ IV рівня потребує системної психолого–педагогічної підтримки, що інтегрує навчальні, виховні та корекційно–розвивальні завдання.

3. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчення теоретико-методологічних матеріалів дало змогу розробити та впровадити методику емпіричного дослідження рівня сформованості мовленнєвої компетентності у старших дошкільників із нормотиповим розвитком та із ЗНМ IV рівня. Методика ґрунтувалася на ефективних психолого–педагогічних підходах, спрямованих на комплексне дослідження когнітивної, емоційної та діяльнісної складових мовлення.

Для уточнення особливостей мовленнєвого розвитку нами було проведено опитування педагогів дошкільних закладів (вихователів, логопедів). Метою було з'ясувати, як дорослі оцінюють рівень мовленнєвої компетентності дошкільників, зокрема їхню мовленнєву активність, здатність до спілкування у групі, словниковий запас та ініціативність у діалозі.

Методика передбачала поетапне дослідження трьох взаємопов'язаних компонентів мовленнєвої компетентності: когнітивно-спрямованого, орієнтовно-емоційного та практично-дійового.

Когнітивно-спрямований компонент дав змогу оцінити наявність у дітей знань та уявлень про мовлення як засіб спілкування, їхній словниковий запас, граматичну будову висловлювань, а також рівень фонематичного сприймання. Для цього використовувалися спеціально підібрані завдання: добір синонімів та антонімів, складання речень із поданих слів, визначення правильності вживання граматичних форм. Важливим показником було не лише обсяг знань, а й потреба дітей у змістовному використанні мовлення у спілкуванні.

Під час обстеження дітям пропонували додаткові пояснення, приклади та навідні запитання, щоб з'ясувати, наскільки вони розуміють зміст висловлюванням. Це дозволило глибше виявити рівень когнітивної готовності до мовленнєвої взаємодії.

Дослідження орієнтовно-емоційного компоненту дало змогу уточнити рівень сформованості у дітей емоційно-комунікативних умінь: здатності до вираження власних почуттів, розуміння емоцій партнера, ініціювання діалогу та підтримання взаємодії.

Для вивчення цього аспекту використовувалася методика перцептивного аналізу ситуацій за малюнками з емоційно-комунікативним змістом. Дітям демонстрували зображення з різними емоційними ситуаціями (радість, смуток, здивування, образа тощо) та пропонували описати почуття персонажів, а також придумати власну реакцію на ці події. Це дозволяло простежити, наскільки діти здатні диференціювати та вербалізувати емоційні стани, чи мають потребу у вираженні почуттів і чи виявляють ініціативу у спілкуванні.

Визначальним показником у цьому компоненті стала потреба в емоційно забарвленій комунікації, що виявлялося у прагненні дитини не лише відповідати на питання, а й самостійно ініціювати діалог.

Практично-дійовий компонент спрямований на дослідження того, як діти використовують мовлення у процесі реальної взаємодії – у грі, побутових ситуаціях та навчальній діяльності. Він дозволив оцінити

вміння дітей застосовувати мовлення як інструмент практичної поведінки, засіб співпраці та соціальної адаптації.

Для його вивчення застосовувалася методика аналізу ситуацій за ситуативно-рольовими малюнками з поведінково-комунікативним змістом. Дітям пропонували розіграти рольові сцени (у магазині, у дитячому садку, на дитячому майданчику) з використанням мовленнєвих засобів. Це дало змогу простежити, наскільки вони здатні до самостійного ведення діалогу, чи вміють будувати зв'язні висловлювання, як організовують мовленнєву поведінку відповідно до ситуації.

Важливим показником цього компоненту стала здатність застосовувати мовлення у різних видах діяльності, що забезпечує практичну сторону мовленнєвої компетентності.

Таким чином, методика дослідження дозволила комплексно вивчити стан мовленнєвої компетентності у старших дошкільників із ЗНМ IV рівня, виявити провідні труднощі у когнітивній, емоційній та практично-діяльнісній сферах, а також визначити напрями корекційно-розвивальної роботи.

Отримані дані стали підґрунтям для подальшого кількісного та якісного аналізу, що дало можливість не лише зафіксувати рівень сформованості мовленнєвої компетентності, а й простежити характерні відмінності між дітьми з нормотиповим розвитком та їхніми однолітками із ЗНМ IV рівня

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Представимо порівняльний аналіз рівня сформованості мовленнєвої компетентності у старших дошкільників із нормотиповим розвитком (НР) та із ЗНМ IV за всіма методиками і напрямками дослідження. Узагальнені результати наведені у табл. 1 та на рис. 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз сформованості мовленнєвої компетентності у старших дошкільників із типовим мовленнєвим розвитком та дітей із ЗНМ IV рівня за ключовими показниками

№	Компонент / напрямок дослідження	Рівень сформованості	Діти з типовим розвитком (13 осіб)	Діти із ЗНМ IV рівня (11 осіб)
1	Когнітивно-спрямований компонент <i>(словниковий</i>	Високий	7 (54%)	0 (0%)
		Середній	6 (46%)	5 (45%)

	запас, граматики, фонематичне сприймання)	Низький	0 (0%)	6 (55%)
2	Орієнтовно-емоційний компонент (розпізнавання емоцій, емоційно забарвлене мовлення, емпатія)	Високий	9 (69%)	1 (9%)
		Середній	4 (31%)	4 (36%)
		Низький	0 (0%)	6 (55%)
3	Практично-дійовий компонент (застосування мовлення у побуті, інструкції, діалог)	Високий	8 (62%)	0 (0%)
		Середній	5 (38%)	5 (46%)
		Низький	0 (0%)	6 (54%)
4	Анкетування педагогів (суб'єктивна оцінка мовленнєвої активності, ініціативи, комунікабельності)	Високий	10 (77%)	1 (9%)
		Середній	3 (23%)	4 (36%)
		Низький	0 (0%)	6 (55%)
	Середній показник рівня сформованості навичок мовленнєвої компетентності	Високий	65,5%	4,5 %
		Середній	34,5%	40,75%
		Низький	0	54,75%

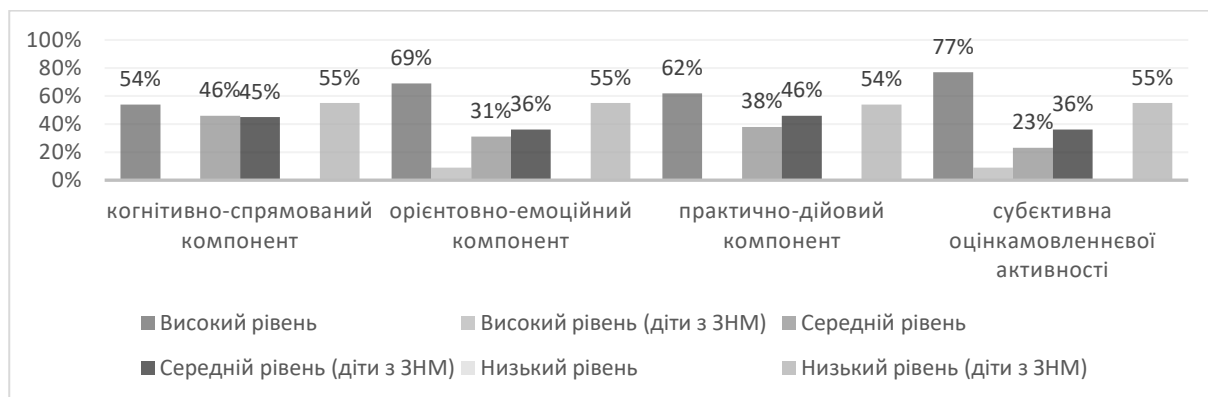

Рис.1. Порівняльний аналіз сформованості мовленнєвої компетентності у старших дошкільників із типовим мовленнєвим розвитком та дітей із ЗНМ IV рівня за ключовими показниками (дані подані у %).

Якісний аналіз результатів засвідчив, що більшість дітей із нормотиповим розвитком (65,5%) продемонстрували високий рівень мовленнєвої компетентності, тоді як у дошкільників із ЗНМ IV переважає середній (40,75%) та низький (54,75%) рівні.

Діти із ЗНМ IV рівня виявляють:

- труднощі у збагаченні словникового запасу та використанні граматично правильних конструкцій;
- ізольоване бачення вербального та невербального спілкування, недостатнє їх поєднання у комунікативному акті;

- обмежену здатність до самостійного вираження емоцій, що призводить до емоційної нерівності у взаємодії з однолітками;
- слабку ініціативність у комунікації, залежність від допомоги дорослого у побудові діалогу;
- труднощі у практичному застосуванні мовлення у побутових і ігрових ситуаціях;
- знижену мовленнєву активність, що зумовлює обмежені можливості соціальної адаптації.

Рис. 2. Узагальнений аналіз вивчення рівня сформованості мовленнєвої компетентності у старших дошкільників із типовим мовленнєвим розвитком та дітей із ЗНМ IV рівня

Якісний аналіз результатів засвідчив, що більшість дітей із нормотиповим розвитком (65,5%) продемонстрували високий рівень мовленнєвої компетентності, тоді як у дошкільників із ЗНМ IV переважає середній (40,75%) та низький (54,75%) рівні.

Діти із ЗНМ IV рівня виявляють:

- труднощі у збагаченні словникового запасу та використанні граматично правильних конструкцій;
- ізольоване бачення вербального та невербального спілкування, недостатнє їх поєднання у комунікативному акті;
- обмежену здатність до самостійного вираження емоцій, що призводить до емоційної нерівності у взаємодії з однолітками;
- слабку ініціативність у комунікації, залежність від допомоги дорослого у побудові діалогу;
- труднощі у практичному застосуванні мовлення у побутових і ігрових ситуаціях;
- знижену мовленнєву активність, що зумовлює обмежені

можливості соціальної адаптації.

Отримані результати підтверджують необхідність цілеспрямованої корекційно–розвивальної роботи, спрямованої на розвиток когнітивного, емоційного та практично–дійового компонентів мовленнєвої компетентності. Для забезпечення системності цього процесу ми виокремили чотири основні етапи її формування. Першим кроком виступає когнітивно–орієнтовний етап, що передбачає збагачення словникового запасу, удосконалення граматичних структур та розвиток фонематичного слуху. На цьому етапі ефективними є мовленнєві ігри та вправи на добір слів і побудову речень (наприклад, «Знайди зайве слово», «Склади речення»), які створюють основу для подальшого мовленнєвого розвитку. Наступним є корекційно–розвивальний етап, який акцентує увагу на формуванні зв'язного мовлення, інтонаційної виразності та невербальних засобів комунікації. Виконання сюжетних етюдів та вправ з інтонацією, мімікою і жестами («Скажи лагідно», «Скажи сердито») допомагає дітям не лише розширити комунікативні можливості, а й емоційно забарвлювати висловлювання. На інтегративно-практичному етапі основним завданням є закріплення мовленнєвих умінь у різних видах діяльності. Використання умовних і реальних ситуацій («Магазин», «Подорож», «Дитячий садок») сприяє перенесенню сформованих навичок у природне середовище спілкування, що підвищує їхню стійкість та функціональність. Завершальним виступає контрольно-узагальнювальний етап, спрямований на моніторинг мовленнєвого розвитку, виявлення залишкових труднощів і підготовку дітей до шкільного навчання. Тут доцільно застосовувати інтегровані заняття з елементами гри, індивідуальні бесіди та вправи на повторне відтворення мовленнєвого матеріалу.

Таким чином, процес формування мовленнєвої компетентності у старших дошкільників із ЗНМ IV рівня є поетапним і цілеспрямованим. Запропонована система забезпечує розвиток усіх її складових і сприяє не лише вдосконаленню мовленнєвої діяльності, а й підвищенню рівня соціальної адаптації та готовності до шкільного навчання.

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене теоретико-емпіричне дослідження дало змогу всебічно проаналізувати особливості формування мовленнєвої компетентності у

старших дошкільників із ЗНМ IV рівня. Теоретичний аналіз показав, що мовленнєва компетентність є інтегрованим утворенням, яке поєднує когнітивний, емоційний та практично-діяльнісний компоненти. Вона визначає здатність дитини орієнтуватися у різних комунікативних ситуаціях, виступає основою соціалізації та готовності до навчання.

У дітей із ЗНМ IV рівня виявлено системні порушення у всіх сторонах мовлення – лексико-граматичній, фонетико-фонематичній, просодичній, що суттєво знижує рівень їхньої комунікативної активності, ускладнює вираження власних емоцій і думок та зумовлює труднощі соціальної адаптації. Результати емпіричного дослідження засвідчили значну різницю між дітьми з нормотиповим розвитком та дошкільниками із ЗНМ IV рівня. Якщо перші переважно демонструють високий рівень сформованості мовленнєвої компетентності (65,5%), то у дітей із мовленнєвими порушеннями домінують середні та низькі показники (разом понад 95%).

Найбільші труднощі у дітей із ЗНМ IV рівня простежуються у когнітивно-спрямованому компоненті (обмежений словниковий запас, граматичні аграматизми, низький рівень фонематичного сприймання), орієнтовно-емоційному (слабке розпізнавання та вербалізація емоцій, низька комунікативна мотивація) та практично-дійовому (недостатнє застосування мовлення у побутових і навчальних ситуаціях).

Запропонована методика поетапного формування мовленнєвої компетентності (когнітивно-орієнтовний, корекційно-розвивальний, інтегративно-практичний та контрольний-узагальнювальний етапи) є ефективною умовою збагачення словника, формування граматичних структур, розвитку емоційної виразності та закріплення мовленнєвих умінь у різних видах діяльності. Її реалізація сприяє розвитку когнітивних, емоційних і комунікативних умінь дітей, що створює підґрунтя для успішної підготовки до навчання у школі.

Важливою умовою результативності є створення спеціально організованого мовленнєво насиченого середовища, інтеграція мовленнєвих завдань у всі види дитячої діяльності (ігрову, пізнавальну, художньо-творчу, побутову), активна взаємодія педагогів, логопеда, психолога та родини, використання індивідуалізованих методик і формування позитивної мотивації до мовленнєвої активності. Саме поєднання цих умов забезпечує комплексність і стійкість результатів, а також ефективну соціальну адаптацію дошкільників.

Отримані результати дослідження дозволяють зробити такі

узагальнені висновки:

- ефективність мовленнєвого розвитку досягається за умови послідовного формування лексичного запасу, граматичних структур, умінь зв'язного мовлення та навичок використання мовлення у практичних ситуаціях;
- система корекційної роботи, що передбачає чотири етапи (когнітивно-орієнтовний, корекційно-розвивальний, інтегративно-практичний і контрольно-узагальнювальний), є дієвою для комплексного формування мовленнєвої компетентності;
- узгоджена взаємодія педагогів, психологів та батьків підсилює ефективність мовленнєвого розвитку, оскільки забезпечує єдність навчального, виховного і розвивального впливу.

Перспективними напрямками подальших наукових пошуків є розробка та апробація програм комплексного формування мовленнєвої компетентності з урахуванням індивідуальних особливостей дітей із ЗНМ IV рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] І.О. Черезова, «Комунікативна компетентність як базова якість особистості» Науковий вісник Херсонського державного університету. Херсон: ХДУ, 2005. С.103–107.

[2] Л.Є. Андрусишина, «Психологічні характеристики загально-функціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ» в Теорія і практика сучасної логопедії. Вип. 4. С.18–23, 2017.

[3] Н.А. Бондаренко, «Психолінгвістичний підхід до вивчення механізму загального недорозвинення мовлення» в Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 28. С.23–26, 2014. Available: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_7. [Accessed: Feb. 16, 2025].

[4] І.Д. Гайдаржи, «Корекція лексико-граматичних порушень у дітей із ЗНМ засобами ігрової діяльності» в Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації. Суми: ФОП Цьома С.П., 2019. С.30–33.

[5] Ю.В. Богачук, «Теоретико-методологічні засади розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення засобами художньої літератури» в Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 29. С.16–21, 2015. Available:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2015_29_5. [Accessed: Apr. 18, 2025].

[6] І. Баранець, Н. Пахомова, «Особливості порушення комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення» в Науковий часопис НПУ ім. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наук. праць. Вип. 39. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. С.19–24.

[7] І.С. Марченко, А.Ю. Швалюк, «Особливості мовленнєвої активності дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення» Логопедія. №6. С.51–58, 2015.

[8] О.П. Мілевська, «Методичні аспекти формування описових умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення».

Available:

<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/504143.pdf>.

[9] І.А. Молошна, О.В. Ласточкіна, «Особливості розвитку лексико–граматичної сторони мовлення із загальним недорозвитком мовлення» в Сучасні проблеми логопедії та реабілітації. Матеріали V Всеукр. заочної наук.–практ. конф. Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. С.119–123.

[10] Н.Г. П'яткова, «Формування граматичної будови мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ» в Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації. Матеріали I Всеукр. студент. наук.–практ. конф. Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. С.99–102.

[11] В.Е. Левицький, «До питання про формування лексико–граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ». Available: <https://aqce.com.ua/download/publications/201/241.pdf>. [Accessed: Jul. 29, 2025].

[12] С.Ю. Конопляста, Т.Б. Сак, Логопсихологія: навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. Київ: Знання, 2010. 293 с.

[13] Ю.В. Рібцун, Предметно–розвивальне середовище у молодшій логопедичній групі для дітей із ЗНМ: навчально–методичний посібник. Київ: Освіта України, 2010. 50 с. Available: https://lib.iitta.gov.ua/5753/1/Seredovysche_Ribtsun.pdf. [Accessed: May 12, 2025].

[14] Л.І. Трофименко, Формування лексико–граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2004. 196 с.

[15] Л.І. Трофименко, Діагностика та корекція загального

недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: навчально–методичний посібник. Київ: Актуальна освіта, 2014. 235 с. Available: https://lib.iitta.gov.ua/8695/1/Посібник–ост._Трофименко_2014.pdf. [Accessed: Jun. 01, 2025].

[16] М.М. Айзенбарт Сутність поняття «соціально–комунікативна компетенція» в сучасній науковій парадигмі. Young Scientist. 2017. №4.3 (44.3). С.1–4. Available: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.3/1.pdf>

VERZHYKHOVSKA Olena

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Professor
Associate Professor at the Department of Speech Therapy
and Special Methods,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
ORCID ID: 0000–0001–9342–0896
verzhykhovska@kpnu.edu.ua

BUNOVSKA Anna

Part-time Higher Education Student
Educational Program: Special Education (Speech Therapy),
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
ORCID ID: 0009–0002–3378–2718
zagroczckaia@gmail.com

**PECULIARITIES OF SPEECH COMPETENCE FORMATION IN
PRESCHOOL CHILDREN WITH GENERAL SPEECH
UNDERDEVELOPMENT LEVEL IV**

This article presents an empirical study on the development and formation of speech competence in senior preschool children with general speech underdevelopment (Level IV). Three key components were identified as the basis for the analysis: cognitive-oriented, emotional-oriented, and practical-actional.

The cognitive-oriented component provided insights into the children's knowledge of the communicative role of speech, their vocabulary, grammatical structures, as well as their ability to use verbal and non-verbal means in interpersonal interaction. The findings indicate that children with

general speech underdevelopment (Level IV) considerably lag behind their typically developing peers in these aspects, demonstrating a restricted vocabulary and frequent grammatical errors.

The emotional-oriented component allowed for an assessment of preschoolers' emotional-communicative skills, including their ability to express emotions, understand the feelings of others, initiate communication, and maintain interest in social interaction. The results suggest that children with speech underdevelopment (Level IV) display lower emotional openness, tend to avoid verbal contact, and often rely on adult support to sustain communication.

The practical-actional component enabled the evaluation of preschoolers' ability to apply speech in everyday, play-based, and educational situations, as well as in the process of social adaptation. The analysis revealed that this component is insufficiently developed in children with general speech underdevelopment (Level IV): they encounter difficulties in independently conducting dialogues, producing extended utterances, and constructing both monologic and dialogic speech.

Comparative results demonstrated that the majority of typically developing children reached a high level of speech competence formation (65,5 %), whereas among children with speech underdevelopment (Level IV) the medium (40,75%) and low (54.75%) levels predominated.

The proposed methodology for speech competence formation incorporated the development of cognitive skills (vocabulary, grammatical structures, phonemic perception), the enhancement of emotional-communicative abilities (expression of emotions, initiation of dialogue, motivation for communication), and the improvement of practical-actional skills (use of speech in various activities, role-play, and everyday interaction).

The study concludes with the formulation of psycho-pedagogical conditions that ensure the effective development of speech competence in senior preschoolers with general speech underdevelopment (Level IV). These conditions integrate all identified components and indicators, offering a comprehensive system of psycho-pedagogical support. The findings provide evidence that such an approach contributes to the advancement of speech competence, strengthens social adaptation, and facilitates the successful integration of children into their peer environment.

Keywords: speech competence, preschool children, general speech underdevelopment, cognitive component, emotional component, practical-active component, psychological and pedagogical conditions.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] I.O. Cherezova, «Komunikatyvna kompetentnist yak bazova yakist osobystosti» Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Kherson: KhDU, 2005, pp.103–107. (in Ukrainian)

[2] L.Ye. Andrusyshyna, «Psykhologichni kharakterystyky zahalno-funktsionalnykh mekhanizmiv movlennia u starshykh doshkilnykiv iz ZNM» in Teoriia i praktyka suchasnoi logopedii, vol. 4, pp.18–23, 2017. (in Ukrainian)

[3] N.A. Bondarenko, «Psykholinhvistychnyi pidkhid do vyvchennia mekhanizmu zahalnoho nedorozvynennia movlennia» in Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Drahomanova. Seriiia 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhologhiia, vol. 28, pp.23–26, 2014. Available: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_7. [Accessed: Feb. 16, 2025]. (in Ukrainian)

[4] I.D. Haidarzhly, «Korektsiia leksyko-hramatychnykh porushen u ditei iz ZNM zasobamy ihrovoi diialnosti» in Aktualni problemy korektsiinoi pedahohiky, psykhologhii ta reabilitatsii. Sumy: FOP Tsoma S.P., 2019, pp.30–33. (in Ukrainian)

[5] Yu.V. Bohachuk, «Teoretyko-metodologichni zasady rozvytku movlennia ditei iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia zasobamy khudozhnoi literatury» in Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Drahomanova. Seriiia 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhologhiia, vol. 29, pp.16–21, 2015. Available: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2015_29_5. [Accessed: Apr. 18, 2025]. (in Ukrainian)

[6] I. Baranets, N. Pakhomova, «Osoblyvosti porushennia komunikatyvnykh umin u ditei starshoho doshkilnoho viku z porushenniam movlennia» in Naukovyi chasopys NPU im. Drahomanova. Seriiia 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhologhiia. Zbirnyk naukovykh prats, vol. 39. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova, 2020, pp.19–24. (in Ukrainian)

[7] I.S. Marchenko, A.Yu. Shvaliuk, «Osoblyvosti movlennievoi aktyvnosti ditei molodshoho doshkilnoho viku iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia» Lohopediia, no. 6, pp.51–58, 2015. (in Ukrainian)

[8] O.P. Milevska, «Metodychni aspekty formuvannia opysovykh umin u starshykh doshkilnykiv iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia». Available: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/504143.pdf> (in Ukrainian)

[9] I.A. Moloshna, O.V. Lastochkina, «Osoblyvosti rozvytku leksyko–hramatychnoi storony movlennia iz zahalnym nedorozvytkom movlennia» in Suchasni problemy lohopedii ta reabilitatsii. Materialy V Vseukr. Zaochnoi nauk.-prakt. Konf. Sumy: FOP Tsoma S.P., 2016, pp.119–123. (in Ukrainian)

[10] N.H. Piatkova, «Formuvannia hramatychnoi budovy movlennia v ditei starshoho doshkilnoho viku iz ZNM» in Aktualni problemy korektsiinoi pedahohiky, psykhologhii ta reabilitatsii. Materialy I Vseukr. Student. Nauk.-prakt. Konf. Sumy: FOP Tsoma S.P., 2017, pp.99–102. (in Ukrainian)

[11] V.E. Levytskyi, «Do pytannia pro formuvannia leksyko–hramatychnoi storony movlennia u ditei starshoho doshkilnoho viku iz ZNM». Available: <https://aqce.com.ua/download/publications/201/241.pdf>. [Accessed: Jul. 29, 2025]. (in Ukrainian)

[12] S.Yu. Konopliasta, T.B. Sak, Lohopsykhologhiia: navchalnyi posibnyk / za red. M.K. Sheremet. Kyiv: Znannia, 2010, 293 s. (in Ukrainian)

[13] Yu.V. Ribtsun, Predmetno–rozvyvalne seredovyshche u molodshii lohopedychnii hrupi dlia ditei iz ZNM: navchalno–metodychnyi posibnyk. Kyiv: Osvita Ukrainy, 2010, 50 s. Available: https://lib.iitta.gov.ua/5753/1/Seredovysche_Ribtsun.pdf. [Accessed: May 12, 2025]. (in Ukrainian)

[14] L.I. Trofymenko, Formuvannia leksyko–hramatychnoi storony movlennia u ditei piatoho roku zhyttia iz zahalnym nedorozvytkom movlennia: dys. ... kand. Ped. Nauk: 13.00.03. Kyiv, 2004, 196 s. (in Ukrainian)

[15] L.I. Trofymenko, Diahnostyka ta korektsiia zahalnoho nedorozvytku movlennia u ditei doshkilnoho viku: navchalno–metodychnyi posibnyk. Kyiv: Aktualna osvita, 2014, 235 s. Available: https://lib.iitta.gov.ua/8695/1/Посібник–ост._Трофименко_2014.pdf. [Accessed: Jun. 01, 2025]. (in Ukrainian)

[16] M.M. Aizenbart, «Sutnist poniattia “sotsialno–komunikatyvna kompetentsiia” v suchasni naukovi paradyhmi» Young Scientist, no. 4.3 (44.3), pp.1–4, 2017. Available: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.3/1.pdf> (in Ukrainian)

Матеріал надійшов до редакції 21. 08.2025 р.

Авторський внесок

Вержиковська О.М. – 80%, Буньовська А. – 20%